

GROEN HEEFT POSITIEF EFFECT OP GEZONDHEID

GROEN EN GEZONDHEID: BELANG IN M.E.R.

15

Het klinkt tegendraads om in een tijd van 'sneller en beter' en de roep om slankere m.e.r. een nieuw criterium in m.e.r. te introduceren. Maar daar zijn redenen voor. Onderzoek in de afgelopen jaren heeft aangetoond dat bomen, maar ook andere vormen van groen en natuur, in het leefmilieu van doorslaggevend belang zijn op het welzijn en functioneren van mensen, zowel in psychische als fysieke zin. Een groenere leefomgeving kan bovendien bijdragen aan een daling van de gezondheidskosten én de kosten van ziekteverzuim. Gelet op de omvang van deze kostenposten kan een klein positief effect al grote positieve financiële gevolgen hebben. Toetsing in MER's van effecten op de groene leefomgeving is daarom hard nodig.

Hans Stokkermans

Uit tal van studies blijkt dat groen een positief effect heeft op gezondheid en welzijn. De effecten zijn van uiteenlopende aard, zoals stressvermindering, verbetering van cognitieve prestaties, snellere genezing bij burn-out, en verzachten van psychische aandoeningen. Een bekend voorbeeld zijn ziekenhuispatiënten die sneller genezen als ze uitzicht hebben op levend groen.

Het adviesrapport 'Natuur en Gezondheid'¹ spreekt over indirecte invloed: natuur en groen beïnvloeden het menselijk gedrag, wat gunstige effecten heeft op het welzijn. Daarbij wordt volgens het rapport gedacht aan het bevorderen van het herstel van stress en aandachtsmoeheid, het stimuleren tot bewegen, het vergemakkelijken van het leggen van sociale contacten, het bevorderen van de ontwikkeling van kinderen en het bevorderen van de persoonlijke ontwikkeling en zingeving bij volwassenen.

¹ Gezondheidsraad en de Raad voor Ruimte, Milieu en Natuuronderzoek (RMNO), Adviesrapport Natuur en Gezondheid, 2004.

DE AUTEUR

Hans Stokkermans (0314 663826, hstokkermans@solcon.nl) is projectleider bij Rijkswaterstaat. Hij schreef dit artikel op persoonlijke titel.

Woonomgeving

“Hoe meer natuur er is in de woonomgeving, des te gezonder mensen zich voelen”, concludeert Jolanda Maas van het Nederlands instituut voor onderzoek van de gezondheidszorg (Nivel)². Men voelt zich niet alleen gezonder, maar is het ook. Mensen in een groene omgeving bezoeken minder vaak een huisarts. Maas toont aan dat er een sterke relatie bestaat tussen gezondheid van mensen en een natuurlijke omgeving, zoals stadsparken en bossen. Zo blijkt de kans op een depressie 1,33 maal zo hoog in een woonomgeving met weinig groen in vergelijking met een woonomgeving met veel groen. Effecten betreffen onder meer sneller herstel in stressvolle situaties, maar ook meer bewegen en sociale contacten worden genoemd als heilzame effecten van een groene omgeving. Maas refereert tevens aan studies in andere landen zoals Groot-Brittannië, Zweden, Japan en Australië, waar ook positieve correlaties zijn gevonden tussen een groene omgeving en gezondheid. Groen is dus geen luxe.

In een andere studie³ is het effect van een groene omgeving op het concentratievermogen van ADHD-kinderen gemeten. In experimenten maakten kinderen met de diagnose ADHD successievelijk een parkwandeling, een stadswandeling en een wandeling in een directe woonomgeving. De parkwandeling leidde tot een significante verbetering van het concentratieniveau in vergelijking met de andere wandelingen. Daarnaast werd geconcludeerd dat een “zekere dosis natuur” een goedkope en toegankelijke aanpak voor verbetering van ADHD-symptomen kan zijn.

Trillingen

Matthew Silverstone⁴ beschrijft dat bomen een relevant effect hebben op de gezondheid en het mechanisme achter dat effect: bomen hebben een zeker trillingsniveau dat gunstig is voor de gezondheid van mensen, en ook mensen hebben een bepaalde trillingsfrequentie. Trillingen uit de omgeving beïnvloeden dat, en beïnvloeden daarmee ook de gezondheid. Silverstone beschrijft de verbanden en geeft een verklaring voor de positieve effecten van bomen op de menselijke gezondheid: het bekende ‘treehugging-effect’. Hij gaat daarmee in tegen het (door sommigen als zodanig ervaren) zweverige karakter ervan.

Daarnaast heeft groene ruimte, afhankelijk van de vormgeving, andere positieve invloeden zoals klimaatbuffering, geluiddemping, vermindering van luchtverontreiniging, brandstofvoorziening en vermindering van CO₂-emissie. Maar ook zorgt het voor waterbuffering en het tegengaan van verdroging, en kan het als inspiratiebron gelden. Groene ruimte geeft karakter aan stedelijke gebieden, versterkt recreatieve en toeristische waarden en is van belang voor de waarde van onroerend goed.

Zorgkosten

De kosten van gezondheidszorg en ziekteverzuim rijzen de pan uit. De ontwikkeling van een groen leefmilieu kan helpen deze kosten te verlagen. Het aandeel van de gezondheidszorg in de totale collectieve uitgaven is in de periode 2000-2010 gestegen van 13 tot 19 procent. De zorguitgaven groeien de afgelopen decennia sneller dan het nationaal inkomen. Zo is in

2010 volgens de Zorgbalans⁵ in Nederland 87,6 miljard euro uitgegeven aan zorg en welzijn. De kosten van de gezondheidszorg worden betaald via belastingen en premies. De lasten bedragen volgens de begroting van het ministerie van VWS in 2012 jaarlijks bijna 5000 euro⁶ per persoon.

Het gemiddelde ziekteverzuim bedraagt 10 à 13 dagen per jaar⁷. Verzuimdagen kosten werkgevers in Nederland jaarlijks circa 10,8 miljard euro aan directe kosten. Dat blijkt uit de European Sick Leave Index (ESLI)⁸, een jaarlijks onderzoek van risicoadviseur en verzekeringsmakelaar Aon naar arbeidsverzuim in Nederland, Frankrijk, Duitsland en België. Gemiddeld kost iedere verzuimdag een werkgever bijna 160 euro aan directe kosten. Daar komen de kosten van onder andere vervanging en productiviteitsverlies nog bij. Het ziekteverzuim van Nederlandse werknemers kwam in 2010 uit op gemiddeld 4,4 procent (CBS, 2011). Vanaf 2004 is het ziekteverzuim in Nederland vrijwel hetzelfde gebleven. Ondanks de uitgebreide Nederlandse wetgeving rondom reïntegratie en de inspanningen van een relatief groot aantal dienstverleners die zich hierop richten, stagneert het verder terugdringen van langdurig verzuim. De essentie van bovenstaande cijfers is dat er sprake is van een grote kostenpost voor werkgevers, overheid en burger ten gevolge van zowel gezondheidskosten als ziektever-

2 Maas, Jolanda, Vitamin G: Green environments, Healthy environments, promotieonderzoek, Nivel, 2009.

3 Taylor and Kuo, Children with attention deficits concentrate better after walk in the park, 2009.

4 Silverstone, Matthew, Blinded by science, 2011.

5 RIVM, Zorgbalans 2010, versie 3.1, Bilthoven, 31 mei 2011.

De Westrandweg, een onderdeel van de A5 tussen knooppunt Raasdorp en de A10.

zuim. Als deze kosten structureel 1 procent worden verlaagd, is reeds sprake van een enorme kostenvermindering. In het algemeen geldt dat voorkomen van ziekte beter is dan genezen. Een groen leefmilieu blijkt daar aanzienlijk aan te kunnen bijdragen. De stagnatie van de vermindering van het ziekteverzuim kan met een toename aan groene ruimte worden doorbroken.

Bezuinigingen

Bezuinigingen op rijksniveau leiden tot het schrappen van delen van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS). Groen heeft geen prioriteit van het huidige kabinet. Dat is jammer, want zoals omschreven, kan groene ruimte een aanzienlijke kostenbesparing opleveren. Ook op gemeentelijk niveau leiden bezuinigingen tot het schrappen van groenvoorzieningen om onderhoudskosten te drukken, met verdergaande verstening tot gevolg. Immers het onderhoud van plantsoen en het snoeien van bomen kosten geld, en gelet op de grote tekorten bij de gemeentebudgetten is daar steeds minder ruimte voor. In algemene zin hebben verstedelijking en inbreiding geleid tot vermindering van groen ten gunste van bebouwing. Projecten van uiteenlopende aard zoals infrastructurele projecten,

aanleg van industrieterreinen, shoppingcentra, leisurparken en parkeerplaatsen leiden allen tot een continue inperking van een groene leefomgeving, terwijl daar weinig groene kwaliteit voor terugkomt. Door de hoge ruimtedruk in de stedelijke omgeving en de nu nog schijnbaar onduidelijke baten van groen in de woonomgeving, worden bomen gemakkelijk ingeruild voor andere ruimtelijke bestemmingen zoals parkeerplaatsen en bebouwing. Met andere woorden: bestemmingen waarvan de (economische) opbrengst duidelijker in beeld kan worden gebracht, hebben prioriteit⁹. Groene ruimte in algemene zin geniet slechts geringe wettelijke bescherming. Er bestaan nauwelijks harde normen voor het behoud van groenvoorzieningen van welke aard dan ook.

M.e.r.

Milieueffectrapportage is bedoeld om de milieugevolgen van een besluit in beeld te brengen zodat deze (inclusief de gevolgen voor de menselijke gezondheid) bij de besluitvorming kan worden betrokken. Het niet meenemen van effecten op de groene leefomgeving in m.e.r. is een leemte in de beoordeling van milieugevolgen. In milieueffectrapporten worden weliswaar de effecten op de 'zachte' aspecten natuur en landschap en ook op de

6 Begroting ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 2012.

7 Trimbos instituut, Verzuim door psychische en somatische aandoeningen bij werkenden, 2011.

8 Aon, European Sick Leave Index, 2010.

9 Wageningen UR, Effecten van nabije natuur op gezondheid en welzijn, Mogelijke mechanismen achter de relatie tussen groen in de woonomgeving en gezondheid, Rapport 91, 2009.

menselijke gezondheid in beeld gebracht, maar het belang van groene ruimte voor de leefomgeving wordt daar in de meeste gevallen niet bij meegenomen. Sterker nog, ten gevolge van een toename in zakelijkheid wordt het toetsingskader steeds verder uitgekleeft en ontdaan van onderdelen die niet noodzakelijkerwijs behoeven te worden beschermd. Toetsing is alleen dan aan de orde in geval van harde wettelijke bescherming en indien daar duidelijke normen voor zijn opgesteld. Zo wordt in veel MER's het effect op natuur wel in beeld gebracht, echter uitsluitend en voor zover deze natuur bescherming geniet in het kader van de Natuurbeschermingswet of de Flora- en faunawet. Natuur is echter veel meer dan dat; ook een groene leefomgeving en de aanwezigheid van bomen zijn belangrijk.

Ook worden in MER's de effecten op landschap beschreven. Daarbij gaat het veelal over de kenmerkendheid van het landschap met aandacht voor bijvoorbeeld schaal, structuur en oriëntatie. Ook deze toets gaat voorbij aan basale effecten op de aanwezigheid van groene ruimte en bomen in de leefomgeving: groene ruimte en het voorkomen van bomen zijn als zodanig vaak geen onderdeel van het toetsingskader voor het aspect landschap. In MER's worden effecten op de gezondheid van de mens beschreven. Daarbij is er vooral aandacht voor de luchtkwaliteit (fijnstof) en geluid. Daarvoor bestaan wettelijke normen; vaak wordt echter ook aandacht besteed aan cumulatie van effecten en aan concentraties lager dan de norm. De groene ruimte wordt ten onrechte niet betrokken bij de beoordeling van het aspect menselijke gezondheid, wat mogelijk verklaard kan worden door de afwezigheid van wettelijke bescherming of normen. Het verdient echter sterke aanbeveling om de effecten op de groene leefomgeving wel te onderzoeken, vanwege het belang daarvan voor gezondheid en welzijn van mensen.

MKBA

Er zijn ontwikkelingen om m.e.r., maar ook de maatschappelijke kosten-batenanalyse (MKBA), meer aan de voorkant van projecten te gebruiken als sturingsmechanisme, in plaats van uitsluitend als toetsing achteraf. Dit is in de lijn van Elverding: de focus met betrekking tot de besluitvorming ligt in de verkenningsfase, waarbij in een vroeg stadium de keuze wordt gemaakt voor een voorkeursalternatief of oplossingsrichting. Het is dan ook zinvol om bij integrale gebiedsontwikkelingen aan de voorkant van projecten in brede zin na te denken over effecten. Ook bij MKBA gaan stemmen op om een principiële keuze te maken voor een breder afwegingskader. Deze ontwikkelingen kunnen worden aangegrepen om m.e.r. en MKBA beter op elkaar af te stemmen. Het biedt een kans om ook effecten op de groene leefomgeving te beschouwen en de alternatieven hierop in MER en MKBA te beoordelen als onderdeel van een integrale afweging.

Aanbevelingen

De positieve effecten van groene ruimte in de leefomgeving kunnen doorwerken in een relevante kostenbesparing voor de maatschappij. Meer inzicht bij projecten in de effecten op de groene ruimte in de leefomgeving geeft de mogelijkheid te komen tot een betere, meer bewuste afweging met het oog op menselijke gezondheid. Gegeven de baten van groene ruimte (en vooral bomen), kan dat positieve gevolgen hebben voor de economie, het milieu en voor de gezondheid van mensen. Gezien het belang van een groene leefomgeving is beoordeling in m.e.r. en het betrekken bij projectafwegingen en besluitvorming onmisbaar.

1. De druk op de leefomgeving zal in grote stedelijke regio's toenemen. Het gaat om de groene leefomgeving van miljoenen mensen. Gelet op de aan-

zienlijke besparingen en de effecten op gezondheid, is het aan te bevelen om de effecten op de groene leefomgeving in MER's te onderzoeken, zowel bij grote projecten op rijksniveau als bij projecten van lagere overheden.

2. Er ligt een uitdaging bij overheid, opdrachtgevers, projectmanagers en ook de Commissie voor de m.e.r. om bij hun opdrachten, uitwerkingen en adviezen veel meer belang toe te kennen aan de projectoverstijgende effecten van een groene leefomgeving.
3. Het is nuttig in MER's nadere aandacht te besteden aan de wijze van uitwerking van effecten op de groene leefomgeving: om hoeveel groene ruimte gaat het, welke soort groene ruimte, wat is het effect op de bereikbaarheid en dergelijke. Mogelijke parameters zijn oppervlakte, soorten, aantal en diameter te kappen bomen, bereikbaarheid en toegankelijkheid.
4. Het verdient aanbeveling om de effecten van een groene leefomgeving op gezondheid en op ziekteverzuim mee te nemen in maatschappelijke kosten-batenanalyses vanwege het grote economische en financiële belang van volksgezondheid en ziekteverzuim.
5. Mede vanwege de trend om m.e.r. als sturingsmechanisme te gebruiken voor de vormgeving van projectalternatieven, is het zinvol om bij de ontwikkeling van alternatieven een opgave voor de groene leefomgeving te betrekken. M.e.r. kan daarmee niet alleen dienen als beoordeling van effecten, maar ook in positieve zin bijdragen aan betere plannen met positieve projectoverstijgende effecten. ■

DANIEL BOUWMESTER

De druk op de leefomgeving zal in grote stedelijke regio's toenemen.

